

ŞART

(الشرط)

Usûl-i fıkıhta vaz'î hükümlerden biri; fûrû-i fıkıhta hukukî işlemin başlaması veya sona ermesinin ilerideki bir olaya bağlanması yahut hukukî işlem için kayıtlar konması anlamında bir terim.

Sözlükte “bir sonucun kendisine bağlı olduğu ya da varlığı başka durumların gerçekleşmesini mümkün kılan şey, kişinin bir sonucu kendisi veya başkası üzerine borç kılması” anlamlarındaki **şart** kelimesi (çoğulu şurût), usûl-i fıkıhta vaz'î hükümlerden biri olup bir hükmün (bir sonucun) varlığı kendi varlığına bağlı olmakla birlikte kendisinin varlığı onun varlığını zaruri kılmayan ve onun yapısından bir parça teşkil etmeyen durumu (alâmet) anlatır. Fûrû-i fıkıhta ise bir hukukî işlemin hükümlerinin işlemeye başlaması veya işlemekte olan hükümlerin sona ermesinin gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir olaya bağlanmasını ya da bir hukukî işlem için kayıtlar konmasını ifade eder. Türkçe’de yeni kelime olarak karşılığı **koşul** olur. **Şerâta** da (çoğulu şerâit) bu anlamdadır. **Şarat** ise (çoğulu eşrât) “alâmet ve işaret” demektir. **Şart** kelimesi “bir antlaşmada belirlenen hükümlerden her biri”; “bir nesne ya da olayın oluşumunu -kolaylaştırma, güçleştirme, özelliklerini değiştirme vb. açılardan- etkileyen çevresel durum ve öğeler”; -Paris şartı örneğinde olduğu gibi- “temel kural belgesi” anlamlarında da kullanılır. Batı dillerinde “antlaşma, sözleşme, temel kural, kanun ve yazılı hukukî belge” mânâlarındaki “charte, charta” vb. kelimelerin Arapça’dan geçmiş olması muhtemeldir. Türkçe’de “şart etmek” yani “şart olsun” diyerek yemin etmek boşama iradesinin açıklanmasını, “şartlamak” ise dinî bakımdan kirli sayılan bir nesneyi en az üç defa sudan geçirmeyi ifade eder. **Şart-nâme**, sözleşmede tarafların uymayı taahhüt ettikleri hususların kayda geçirildiği belgedir. Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde eşrât “sâat” (kıyamet) kelimesine izâfe edilerek “kıyamet alâmetleri” anlamında geçer (Muhammed 47/18; Buhârî, “Menâkıbü’l-enşâr”, 51). **Şart** ve aynı kökten türeyen kelimeler hadislerde sözlük anlamıyla birçok yerde geçmektedir (Wensinck, *el-Mu’cem*, “şrt” md.). Genel anlamda **şart** dörde ayrılır: 1. Akîl **şart**. İlim sıfatına sahip olabilmek için hayatta bulunmanın **şart** olması gibi. 2. Şer’î **şart**. Ab-

destli olmanın namazın sıhhat şartı olması gibi. 3. Tabii (âdi) **şart**. Terasa çıkabilmek için merdiven vb. aracın gerekli olması gibi. 4. Dille ilgili (lugavî) **şart**. “Falanca gelirse ona ikramda bulun” denilmesi gibi.

Usûl-i Fıkıh. Fıkıhta şartlar şer’î / hakiki ve ca’lî olmak üzere ikiye ayrılır. Ca’lî **şart** mükellefin akid vb. tasarruflarda ileri sürdüğü şartlar olup fûrû-i fıkıhla ilgilidir (aş.bk.). Şer’î **şart** ise fıkıh usulünde vaz’î hükümler diye anılan ve şâri’ tarafından vazedilen hükümlerden birini ifade eder. Bu anlamıyla **şart**, “varlığı hükmün varlığını gerektirmemekle birlikte yokluğu hükmün yokluğunu gerektiren ve onun yapısından bir parça oluşturmaman durum” diye tanımlanır. **Şart** “onun yapısından bir parça oluşturmaman” kaydıyla rükünden, “varlığı onun varlığını gerektirmeyen” kaydıyla sebepten ayrılır. Meselâ namaz için abdest şarttır. Abdest olmayınca geçerli bir namazın varlığından söz edilemez. Fakat abdest namazın rükünlerinden değildir. Yine abdest namazın farz olması için sebep teşkil etmediğinden abdest olunca namaz kılmak farz olmaz. Aynı şekilde nikâh akdinde şahitlerin hazır bulunması şarttır; şahitsiz yapılan bir nikâh akdi sahih kabul edilmez. Fakat şahitler nikâh akdinin bir rükûn olmadığı gibi sebebi de değildir, yani şahitlik yapacak kimselerin bulunması halinde nikâh akdi yapılmayabilir. Vaz’î hükümlerden mâni’ bir anlamda şartın zıddıdır (bk. MÂNİ’). Genellikle şer’î şartlar, şâri’ tarafından şart koşuldukları şeyleri tamamlayan ve şâriin gayelerinin gerçekleşmesini sağlayan hususlardır. Meselâ satım akdinin şartlarından sayılan mebliin tesliminin mümkün olması bu akdin gayesini tamamlayan bir husustur; çünkü satım akdinin sebep olduğu mülkiyetin gayesi satın alınan şeyden faydalanmaktır ve mebliin teslim alınmasının mümkün olması ondan faydalanma gayesini engeller.

Şart farklı yönlerden ayrımlara tâbi tutulmuş olup bazı usulcüler şer’î şartı ikiye ayırmıştır. 1. Sebebin şartı. Meselâ kısas cezasının sebebi olan öldürme fiilinde kasıt ve düşmanlık sebebin şartıdır. Bu şart yoksa sebep noksan kalacağından kısas cezası uygulanamaz. 2. Hükmün şartı. Meselâ evlenme akdinde şahitlik şartı böyledir; bu şart gerçekleşmeyince evlenme akdi sahih olmaz. Zekâtta nisab miktarına mâlik olduktan sonra bir yılın geçmesi zekâtın edâsının vâcip (farz) olması

hükmünün şartıdır. Konuyu usul ve fûrûu kapsayacak şekilde ele alan bazı usulcülere göre ise **şart** beşe ayrılır. 1. Tam **şart** (eş-şartu’l-mahz). Şer’î ve ca’lî kısımlarından oluşur. Şer’î **şart** şâriin koyduğu şartlardır ve çeşitleri şunlardır: a) Vücûb şartı. Namazın kişi üzerine vâcip olması için bulûğa ermiş bulunma şartı gibi. b) Sıhhat şartı. Namazın sahih olması için abdestli bulunmanın **şart** oluşu gibi. c) İn’ikad şartı. Bir hukukî işlemin kurulmuş (mün’akid) sayılması için aranan ehliyet şartı gibi. d) Lüzum şartı. Satım akdinin bağlayıcı (lâzım) olması için muhayyerliğin bulunmamasının **şart** oluşu gibi. e) Nefâz şartı. Bir tasarrufun hemen işlerlik kazanması için velâyetin **şart** oluşu gibi. Ca’lî şartlar ise mükelleflerce hukukî işlemlerle ilgili olarak belirlenen şartlardır (aş.bk.). 2. İlet mânâsında olan **şart**. Hükmün sonuca tesir eden illete bağlanması esas olmakla birlikte bu tesirin illetin kendisinden kaynaklanmaması sebebiyle şartın bazı durumlarda illetin yerine geçmesi kabul edilmektedir. Meselâ kuyuya düşen hayvanın telef olması halinde kuyuyu kazan kişinin, kandilin ipi kesilip düşmesi sonucu kırılması durumunda ipi kesenin sorumlu tutulması böyledir. Esasen bu örneklerde düşmenin illeti fizik kanunları olduğu için tazmin hükmü bu illete değil kuyuyu kazma ve ipi kesme eylemlerine bağlanmaktadır. 3. Sebep hükmünde olan **şart**. İki ayrı fâilin peşpeşe yaptığı iki fiilden sonuncusunun birinci fiile bağlanmadığı durumda bu tür şarttan söz edilir. Meselâ yolda izinsiz kazılan kuyuya kasten atlayan kişinin ölümünden kuyuyu kazan kişi sorumlu tutulamaz. Burada kuyuyu kazanın fiili sebep hükmünde **şart**, kasten kuyuya atlayan kişinin fiili ise illet olup hüküm illete bağlanmaktadır. 4. Hükmün değil ismen (mecazen) **şart**. Bir hükmün iki şarta bağlı kılınması durumunda birinci **şart** hükmün değil ismen şarttır; çünkü normalde şartın özelliği varlığın kendisine bağlı kılınmasıdır, halbuki bu durumda hükmün varlığı ikinci şartın gerçekleşmesine bağlıdır. Meselâ, “Şu iki eve girersen cebimdeki para sadaka olsun” diyen kişinin bu evlerden sadece birine girmesi mecazen şarttır; çünkü burada hüküm bir eve değil iki eve girmekle gerçekleşmektedir. Bazı usulcüler bu kısmın aslında gerçek **şart** sayılması gerektiğini, meselâ niyet ve abdestin namaz için **şart** olduğunu, fakat bunlardan birinin varlığının onu mecazen **şart** diye nitelendirmeyi gerektirmediğini belirtmektedir. 5. Alâmet mâ-

nasında şart. Zina suçunda fâilde ihsân sıfatının bulunması bu tür şarta örnek verilir (usulcülerin şarta ilgili diğer bazı ayırımları için bk. Şemsüleimme es-Serahsî, II, 320-330; Şevkânî, s. 259-261). Öte yandan fıkıh usulünde bir hükmün şarta bağlanmasının o hükmün kendisini mi yoksa sebebinin mi engelleyeceği tartışılmıştır.

Şartla ilgili diğer bazı usul meseleleri şöylece sıralanabilir: a) Şart âmının tahsisi konusunda gayri müstakil muhassıslar arasında sayılmıştır. Meselâ kocanın miras payını terekenin yarısı olarak belirleyen cümlede (en-Nisâ 4/12) yer alan şart sebebiyle bu hüküm çocuğun bulunmaması şartıyla sınırlıdır. b) Mefhûm-i muhâlefet'in türleri arasında sayılan mefhûm-i şartın delâleti tartışılmıştır. Meselâ, "Eğer hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin" âyetinin (et-Talâk 65/6) burada belirtilen şartın yani hamileliğin varlığı halinde nafaka gerekeceğine delâleti tartışmasız kabul edilirken şartın yokluğunda nafakanın gerekmeyeceğine delâleti tartışmalıdır. c) Şarta bağlı emrin tekrarı gerektirip gerektirmeyeceği de usulcüler arasında ihtilâfıdır. Aslında dil bakımından şart sığasının kendisinden kaynaklanan bir tekrar anlamı bulunmasa da konunun özelliklerine ve karînelere dayanarak bazı hükümlerle alâkalı şartların tekrarlanması halinde emrin gereğinin de tekrar edilmesi lâzım geldiği usulcülerin birçoğu tarafından düşünülmektedir. Meselâ, "Pazara gidersen bir kilo et al" sözünde tekrarı gerektiren bir husus yokken, "Cünûp olursanız temizlenin" âyetinden (el-Mâide 5/6) şartın yani cünûp olma halinin tekrerrür etmesi halinde emredilenin (temizlenmenin) tekrar edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Meikâyişü'l-luğa, III, 260-261; *Lisânü'l-'Arab*, "şrt" md.; *Firûzâbâdî*, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, "şrt" md.; Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut 1403/1983, I, 105-109; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), İstanbul 1984, II, 320-330; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fî uşûl'l-aḥkâm*, Beyrut 1400/1980, II, 453-457; Ebû'l-Berekât en-Nesevî, *Keşfü'l-esrâr*, Beyrut 1406/1986, II, 437-454; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (nşr. Muhammed el-Mu'tasim-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1414/1994, IV, 336-372; Şâtibî, *el-Muwâfakât*, I, 262-264; İbn Emîru Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, Beyrut 1403/1983, I, 153-173; Bahrülulûm el-Leknevî, *Fevâtihü'r-raḥamût* (Gazzâlî, *el-Müstasfâ* içinde), Bulak 1324, I, 423-432; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl* (nşr. Ebû Mus'ab M. Saîd el-Bedîrî), Beyrut 1412/1992, s. 259-261; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî fî şevbihi'l-cedid*, Dimaşk 1967, I, 303-307; Bilmen, *Kamus*², I, 220-222; Zekiyüddin Şa'bân,

İslâm Hukuk İlminin Esasları (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara 1990, s. 229-231; Wael b. Hallaq, "*Shart*", *El*² (İng.), IX, 358-359; "*Şart*", *Mu.F.* XXVI, 5-10; Fahrettin Atar, "*Şart*", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (ed. İbrahim Kâfi Dönmez), İstanbul 2006, IV, 1856-1857.

MEHMET BOYNUKALIN

Fürû-i Fıkıh. İslâm hukukunda kişilerin hukukî işlemlerde ileri sürdükleri şartlar iradî (ca'î) şart adını alır. Bunlar ta'likî ve takyidî olmak üzere iki grupta incelenmektedir. 1. Ta'likî Şart. Bir hukukî işlemin hükümlerinin işlemeye başlamasının veya işlemekte olan hükümlerine son verilmesinin gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir olaya bağlanmasını ifade eder. Günümüz hukuk terminolojisinde teknik anlamda şart dendiği zaman fıkıhtaki ta'likî şart kastedilir; bu da ta'likî şart ve infisâhî şart diye iki kısma ayrılır. Eğer hukukî işlemin hükümlerinin işlemeye başlaması gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir olaya bağlanmışsa ta'likî şart, hukukî işlemin hükümlerinin sona ermesi böyle bir olaya bağlanmışsa infisâhî şart adını alır. İnsanların bir işlem yapmasını etkileyecek her dış olay şart olarak ileri sürülebilir. Doğum, bir hastanın iyileşmesi, hava durumu, her türlü insan fiili ve mülkiyetin devri bunlardan bazılarıdır. Şart hukuka, örf ve âdete, ahlâka uygun bulunmalıdır; ayrıca şartın gerçekleşmesi hukuken mümkün olmalıdır. İleride gerçekleşmesi maddeten, fiilen ve hukuken mümkün görülmeyen olaylar şart diye ileri sürülemez. Yine şart olay geleceğe ilişkin olmalıdır. Halen gerçekleşmekte olan veya geçmişte gerçekleşmiş bir olay şart sayılamaz. Hukukî işlemin böyle bir olaya bağlanması halinde ta'lik değil hükümlerini hemen meydana getiren bir hukukî işlem (tencîz) söz konusu olur. Yine şart olayın gerçekleşmesi muhtemel bulunmalıdır. Bir hukukî işlem gelecekte gerçekleşmesi kesinlikle bilinen bir olaya bağlanırsa şart değil izâfe söz konusudur. Gelecekte gerçekleşmesi muhtemel olayın objektif biçimde belirsiz olması gerekir. Yani herkes açısından o olayın meydana gelip gelmeyeceği muhtemel olmalıdır; sadece tarafların meydana gelmesini muhtemel görmeleri yeterli değildir. Aynı şekilde şarta bağlı bir hukukî işlemde şart tarafların iradeleriyle tayin edilmiş olmalıdır. Şartın belirlenmesi taraflardan sadece birine bırakamaz. Buna karşılık taraflar şart olayı üçüncü bir kişinin belirlenmesini kararlaştırabilir. Ayrıca şart hukukî işlemin yapıldığı esnada

belirlenmelidir. Şartın hukukî işlem yapıldıktan sonra kararlaştırılması durumunda, şart olmadan tarafların söz konusu hukukî işlemi yapmayacakları anlaşılıyor, sa hukukî işlemin şarta bağlı olarak yapıldığını, tarafların şart olmadan da hukukî işlemi yapacakları anlaşılıyorsa şartsız bir hukukî işlem gerçekleştirdiklerini kabul etmek gerekir.

İslâm hukukçuları şarta bağlanabilmeleri açısından hukukî işlemleri ayırıma tâbi tutmuşlardır. Bir kısım hukukî işlemler nitelikleri gereği hiçbir şarta bağlanamazken bir kısım işlemler bazı şartlara, diğer bir kısım işlemler ise herhangi bir şarta bağlanabilir. Satım gibi mülkiyetin intikâlini sağlayan temlik mahiyetindeki işlemlerin şarta bağlanması mümkün değildir; zira söz konusu işlemler şarta bağlanırsa kumara benzeyen bir durum ortaya çıkar; ayrıca şart olay gerçekleştiği anda tarafların rızası bulunmayabilir. Bu açıdan söz konusu işlemlerin ivazlı veya ivazsız olması önem taşımadığı gibi menfaat veya rakabe mülkiyetini devretmesinin de önemi yoktur. Çoğunluğa göre vakıf kurma şarta bağlanamamakla birlikte, "Şu arsa benim ise vakıf olsun" ifadesinde olduğu gibi tencîz hükmünde olan irade açıklamaları ile vakıf kurulabilir. Mâlikî hukukçularına göre ise vakfın kuruluşu her hâlükârda şarta bağlanabilir. Bir kimsenin belirli bir malını borcu karşılığında borcunu ödediği zaman geri alabilmesi şartıyla satması demek olan "bey' bi'l-vefâ" Hanefîler'ce zaruret ve teamül sebebiyle câiz görülmüştür. Aynı şekilde tek taraflı, varması gerekli olmayan, ölüme bağlı bir hukukî işlem olup bir alacak veya menfaatin ivazsız şekilde başkasına temlik mahiyetinde olmasına rağmen insanların iyilik yapmasını engellemek için vasiyetin şarta bağlanabileceği kabul edilmiştir. Vekilin azli gibi yetkiyi geri alan veya kısıtlayan takyid mahiyetindeki işlemlerin şarta bağlanması mümkün değildir. Diğer taraftan nikâh akdi de şarta bağlanamaz; zira şahsî, ailevî ve içtimâî açıdan son derece önemli olan nikâh akdinin bu önemi doğrultusunda açıklık ve kesinlik taşıması gerekir. Boşama ve köle âzat etme gibi hak sahibinin kendi hakkını ortadan kaldırması sonucunu doğuran ıskat mahiyetindeki tek taraflı hukukî işlemlerle vedâ, âriyet, rehin ve kefâlet gibi, taraflardan her ikisinin veya sadece birinin istediği zaman feshedildiği iltizam mahiyetindeki işlemler şarta bağlanabilir. Şartın ta'likî veya infisâhî olmasının bu açıdan önemi yoktur. Ancak